

AZ IDEOLÓGIA VETÜLETEI

Hódi Sándor: *Pszichológia és ideológia*, Forum, Könyvkiadó, 1981

A *Pszichológia és ideológia* tanulmányokról szóló tanulmányokat foglalat magában. Nem nehéz azonban észrevennünk, hogy ezek az írások kettős funkciót töltenek be. Csak elsődleges funkciójuk értelmében tartathatjuk őket pusztán tanulmányokról szóló elemzéseknek és értékeléseknek, minthogy nem önmagukban azoknak a tanulmányoknak a jobb megértésén van a hangsúly, amelyeket Hódi elemző bírálat alá vett. Ne tévesszen meg bennünket az a körülmény, hogy három-négy év leforgása alatt megjelent könyvekkel, folyóiratcikkekkel foglalkoznak e tanulmányok. Hódi választását-válogatását így is a saját koncepciója határozta meg, nem pedig a szóban forgó könyvek, folyóiratcikkek megjelenésének — átgondolásuk szempontjából — külső ténye. A lényeget tekintve ürügyül használta fel őket Hódi, hogy filozófiai, pszichológiai tárgyú reflexióit kifejtse. Megkérdendzhetné valaki, hogy miért volt szüksége a kötet szerzőjének ehhez „ürügyekre”. A válasz egyszerű. Mert mindazok a kérdések, amelyeket felvet, más formában nem vehetőek fel. Legszeretnőbb vonásuk, hogy tele vannak ellentmondásokkal. E tárgyból eredő paradoxont pedig nem lehet egyénileg feloldani. Amit egyénileg tenni lehet, az az ellentmondások kiemelése, tudatosítása. Az ellentmondásosság, ahogy kötete címében is kiemeli, a pszichológia és az ideológia közötti viszonyból ered.

Hódi tanulmányai a pszichológiának mint tudománynak nem vállalt ideologikusságából adódó ellentmondásait vázolja fel, néhány vetületből körüljárva e problematikát. E tudomány szakemberei számára mind-ebből a pszichológia elmélete és gyakorlata közötti hasadság felszámolhatóságának a lehetőségei a fontosak. De ezen túlmenően van egy, a szakmainál sokkal általánosabb érvényű aktualitása ennek a tanulmánykötetnek. A pszichológiának nem vállalt ideologikusságából eredő ellentmondásait konkrét példák elemzésével-bírálatával feltárva, arra irányítja figyelmünket, hogy szemügyre vegyük a szellemi életünk szerveződését meghatározó két szférának, a pszichológiai és az ideológiai szférának a viszonyát. Mert mindaz, ami a pszichológiának és ideológiának jelenlegi viszonyára jellemző, az egyén szellemi élete szerveződésének relációján is, szükségszerűen jelen kell hogy legyen. Ebből a szempontból átgondolva, Hódi tanulmányai azt tudatosítják bennünk, hogy élményeink gondolati feldolgozása sokkal kötöttebb, mint ahogyan azt esetleg tudni véltük, minthogy csak a megismerés intézményes formáinak, érzelmi-tudati magatartásunk társadalmi szabályzórendszerének közbeiktatódásával” mehet végbe, „amelyek a bennünk rögzített értékelveknek (osztályérdekeknek) megfelelően befolyásolják, határozott irányelvekkel látják el a közvetlen pszichológiai szférát”. Szellemi éle-

tünk szerveződésében egyedül maga az élmény, tehát a pszichológiai szféra az, amely kötetlenül, szabadon tartalmazza az önmagunkkal való azonosságot. Az élmény: a lét evidenciája — ahogyan végzetes hiányként az öngyilkosságról szóló tanulmányában már Hódi részletesen kifejtette.

Különböző hangulataink, megélt konfliktusaink, életszervezési problémáink töltik ki egész életünket. Nincs olyan pillanatunk, amelyet ne határozhatnánk meg az épp uralkodó léteztékünk milyensége szerint, még ha teljesen érzelemmentesnek hisszük is. Kellemes és kellemetlen élményeink folyamatosan megkövetelik a maguk gondolati feldolgozását. E gondolati feldolgozás közvettségére, az egészét mélyen átjáró ideologikusságára azonban csak akkor derül fény, amikor az érvényben lévő társadalmi szabályzórendszerek alapján nem tudunk elfogadható választ adni valamely élményünkre. Az ilyen élményeink lepezik le (s e leleplezés fokozatai között óriási eltérés lehet) a gondolati feldolgozás mindaddig rejtőzködő ideologikusságát. Élményeinket és azok gondolati feldolgozását tulajdonképpen ugyanaz a hasadtság jellemzi kicsiben, mint ami a pszichológia elmélete és gyakorlata között áll fenn. A mindennapi élet rejtett ideologikusságának felfedezéséhez azért nyújtanak biztos fogódzókat e tanulmányok, mert tárgya folytán a pszichológia rendelkezik a problematikára való rálátás legtávolabbra utaló szempontjaival. Minthogy gyakorlatilag az egyén önmegélésének, énazonosságának válságával, annak konkrét eseteivel áll mindenkor szemben. A pszichológia gyakorlatilag nem más, mint, Hódi találó hasonlatával élve, „az embert személyességétől megfosztó (dehumanizáló) társadalom rossz lelkiismerete”.

Ugyancsak a pszichológia irodalma enged a legteljesebb betekintést arra vonatkozóan, hogy a társadalmi szabályzórendszerek milyen bonyolult hálózata szövi keresztül-kasul a létezésünket. Hogy ezek a szabályzórendszerek nem pusztán viselkedésünkre, legkülönbözőbb megnyilatkozásainkra vonatkozó írott és íratlan törvényekből állnak össze — azt jól érzékelteti az a Hódi által is sokszor hangsúlyozott, gondolatilag több szempontból körüljárt tézis, miszerint „a személyiség nemcsak tevékenység, hanem viszonyulás is, nemcsak tárgyi tartalom, hanem interiorizált társas viszony is”. A tulajdon viszonyjellegétől elvonatkoztatható, par excellence személyiség nem létezik. Amikor élményeink gondolati feldolgozásának szükségszerű áttételességéről beszélünk, mindenkor tisztában kell lennünk azzal, hogy a lét egyedüli evidenciájaként megélt énazonosságnak a gondolati feldolgozása épp e viszonyjellegből eredőleg válik olykor nehezzé, sőt megoldhatatlanná. Sohasem csak gondolati feldolgozásról van szó, hanem annak elfogadtatásáról is. Az egyén akkor kerül válságba, amikor ez az elfogadtatás nem sikerül. Az önmegélés válsága a kirekesztettség. E viszonyjelleg élményszerű megélésétől való kényszerű megfosztottság.

Vajon felszámolható lehet-e bármikor is végérvényesen az a hasadtság, amely az egyén szellemi életének szerveződését meghatározó pszichológiai és ideológiai szféra között kisebb vagy nagyobb mértékben mindig is jelen van? Aligha. Ahogyan merő utópia lehet csupán a maradéktalan önkifejezés megvalósíthatóságában hinni. Kétségtelen, hogy bizonyos határon túl ez a hasadtság már végérvényes. A pszichológiai és ideológiai szféra közötti viszonyt legmélyebb lényege szerint határozza meg egyfajta inherens antinómia. Lényegi különbséget jelent azonban az, hogy tartalmilag állandóan változó meg nem felelésről, ellentmondásosságról van-e szó, vagy pedig tartalmilag ugyanannak az ismétlődéséről. Azt hiszem, ez a maga monotonijában végtelennek tűnő tartalmi ismétlődés teszi lehetetlenné a személyiség önmegéléését, énazonosságának megőrződését.

Hogy inherens antinómiáról van szó — végül is, arra „pozitív példákat” is felsorakoztathatunk. A két szféra közötti, örökösen újratermelődő meg nem felelés korrekciójára való törekvés az alapja minden megismerésnek. Sőt olykor épp ennek az inherens antinómiának a lét evidenciájaként megélt élménye juttat el a megismerés minőségileg más, teljesebb szintjére. „Tisztáztuk már kielégítően — teszi fel a kérdést egy helyütt Mészöly —, hogy bizonyos pszichózisok mögött nem olyan, erőt meghaladó megismerési szint rejtőzik-e, amit a legerősebb személyiségek is csak úgy tudnak elviselni, ha művészetté szublimálva megosztják másokkal?” Mintegy válaszként, ennek a megismerési szintnek a relációjában megragadott tartalomként, ugyanakkor a kirekesztettség élményének tartósan nem elviselhető, lényegében csak szemfényvesztő módon „megosztható” tudásnak példájaként a kései József Attila-sorok:

Szép a tavasz és szép a nyár is,
de szebb az ős s legszebb a tél,
annak, ki tűzhelyet, családot
már végképp másoknak remél.

JUHÁSZ Erzsébet

A TÉNYEK FÖLÖTT

Orbán Ottó: *Az alvó vulkán*, Magvető Kiadó, Budapest, 1981

A háborút s az utána következő időszakot megélt költőket többnyire jellegzetes belső ellentmondás feszíti: minthogy éppúgy tanítványai voltak az illúzió, mint a dezillúzió korának, s mivel a költészetnek nem az életben egyértelműen hasznosítható állásfoglalás kikovácsolása a célja, költői képeik tartalmai leginkább szélsőségek között hányódnak, ami